

Moral kao kulturni konstrukt

Dakić, Dora

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:450608>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Dora Dakić

Moral kao kulturni konstrukt

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2021.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kulturalne studije

Dora Dakić
Matični broj: 0009083514

Moral kao kulturni konstrukt

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij kulturologije

Mentor: dr.sc. Iva Žurić Jakovina

Rijeka, 2021.

IZJAVA O AUTORSTVU ZAVRŠNOG RADA

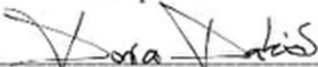
Ovime potvrđujem da sam osobno napisao/la završni rad pod naslovom:

Moral kao kulturni konstrukt

i da sam njegov autor/ica.

Svi dijelovi rada koji su u radu citirani ili se temelje na drugim izvorima
(mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni ili popularni članci)
u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime:

Datum:

13. rujna 2021.

Sadržaj

1.UVOD	1
2.KULTURA.....	2
3.KULTURNI RELATIVIZAM	5
4.MORALNI RELATIVIZAM	7
4.1.Deskriptivni moralni relativizam.....	11
4.2.Normativni moralni relativizam	11
4.3.Argument enkulturacije	12
4.4.Moderna spram postmoderne	12
4.5.Nietzsche o distinkciji dobro/zlo	14
5.ZAKLJUČAK	17
6.LITERATURA.....	18

Sažetak

Svrha ovog rada je prikazati perspektivu moralnog relativizma tako da se prikaže moral kao kulturni konstrukt, odnosno rezultat različitih sustava vrijednosti, mentaliteta, koncepcija znanja, društva, moći i obrazovanja u određeno vrijeme i određenom mjestu i time opovrgne univerzalnost morala.

U prvom dijelu rada prikazat ću kulturu kao poprište proizvodnje značenja koja ovise o društvenoj strukturi i važnost kulturnog relativizma za daljnju raspravu o moralnom relativizmu. Nadalje, slijedi prikaz relativnosti kada je riječ o fenomenu morala i na kraju prikaz pojmovnog odvajanja dobra i zla kojima se opravdava je li pojedino ponašanje moralno, odnosno nemoralno. Određivanjem dobra i zla, odnosno moralnog i nemoralnog ponašanja kao konstruiranog zaključit ću na temelju geneaološkog prikaza pojmova Friedricha Nietzschea.

Ključne riječi: kultura, kulturni relativizam, moral, moralni relativizam, dobro

Summary

The purpose of this paper is to present the perspective of moral relativism by presenting morality as a cultural construct, i.e. the result of different value systems, mentalities, conceptions of knowledge, society, power and education at a certain time and place and thus refute the universality of morality.

In the first part of the paper, I will present culture as a scene of production of meanings that depend on social structure and the importance of cultural relativism for further discussion of moral relativism. Furthermore, the following is a presentation of relativity when it comes to the phenomenon of morality and finally a presentation of the conceptual separation of good and evil which justifies whether a particular behavior is moral or immoral behavior as constructed, I will conclude on the basis of a genealogical account of Friedrich Nietzsche's concepts.

Key words: culture, cultural relativism, morals, moral relativism, good

1. UVOD

Nerijetko su naše svakodnevne aktivnosti podložne kritičkom rasuđivanju svih onih koji ili participiraju u tim aktivnostima, ili su puki promatrači. To rasuđivanje uvijek je pitanje jesu li naše akcije, odnosno postupci ispravni. Skloni smo razlučivanju dobrih postupaka od onih za koje smatramo da su u određenoj mjeri loši. Ta tendencija davanja suda o određenim postupcima uvijek je vezana uz naše razlučivanje dobra od zla. Od pojedinca do pojedinca, od društva do društva konkretni će postupci iznuditi drugačije stavove iz čega proizlazi da je moral, odnosno moralne vrijednosti temeljene na stavovima koje stječemo kao pripadnici određenog društva. Dakle, vrijednosti koje posjedujemo variraju ovisno o kontekstu i prostoru, a nisu nešto apriorno u nama. Ako nisu nešto izvorno što postoji u nama onda nam preostaje zaključiti da su stvorene. Nema apsolutnih istina i konačnih utemeljenja, već su značenja stvorena posredstvom različitih interesnih skupina. Važno je imati na umu tko ima moć definiranja i određivanja što je dobro, a što je loše. Što bi onda bio društveni konstrukt? Konstrukti su uvijek apstraktni pojmovi, odnosno ideja ili pojam koji nastaju društvenim međudjelovanjem primjerice inteligencija, motivacija, osobine ličnosti. „Naziv se odnosi na ideju ili pojam koje ljudi smatraju prirodnim i očiglednim, iako mogu, ali ne moraju reprezentirati stvarnost, te stoga čine proizvod društvenoga međudjelovanja u određenome kulturnom kontekstu. Društveni se konstrukt ne odnosi na neko inherentno svojstvo pojma, nego na njegovu društvenu uvjetovanost.“¹

Moral, prema lat. *moralis*: ćudoredan, moralan, odnosi se na sustav nepisanih društvenih normi na temelju kojih ćlanovi određene društvene skupine vrednuju ponašanja i postupke. Moral se shvaća kao dobro, ispravno djelovanje što iziskuje razlučivanje onoga što je dobro od onih postupaka koji su „nemoralni“. Nemoralni postupci uvijek sadržavaju komponentu zla, odnosno u suprotnosti su sa onime što se smatra kao dobro.²

Značenja nisu utisnuta u stvari po prirodi, već ih razvijaju ljudi. Moral kao nešto općerazumljivo ili univerzalno zapravo ne postoji. U nastavku ću objasniti zašto je takvo shvaćanje morala temeljeno na kulturnom relativizmu.

¹ <http://struna.ihj.hr/naziv/drustveni-konstrukt/25043/>

² <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41862>

2. KULTURA

Govoreći o „kulturi“ mislimo na jedan složen pojam kojeg je nemoguće objasniti jednoznačnom definicijom. Nemogućnost definiranja kulture kao određenog pojma proizlazi njegovim korištenjem u različitim kontekstima o kojima ovisi njegovo značenje. Time što se značenje pojma razlikuje koristeći ga u različitim diskursima možemo reći da je „kultura“ multidiskurzivan pojam. „Različite tradicije, konteksti i dijaloške pozicije aktiviraju različite slojeve njezina značenja i kapilarno ispisuju jednu povijest znanja, institucija, moći, politike, ideologije i sustava vrijednosti.“³ Kulturu kao takvu, da bi se bolje razumjela i primijenila u različitim tumačenjima, potrebno je podijeliti u kategorije. Iz te podjele kulture proizlaze tri osnovne definicije na temelju kojih se kultura proučava. Duda⁴ navodi podjelu definicija po Williamsu prema kojemu su to idealna, dokumentarna i socijalna definicija.

Prema idealnoj definiciji kultura je „stanje ili proces ljudskoga usavršavanja u smislu određenih apsolutnih ili univerzalnih vrijednosti.“⁵ U smislu ove definicije analiza kulture se temelji na otkrivanju i opisivanju onih vrijednosti koje se smatraju kontinuiranim i univerzalnim u ljudskim djelima i njihovom životu. Druga definicija kulture, dokumentarna, odnosi se na kritički osvrt kulture. „Kultura je skup djela i mašte koja detaljno i na različite načine bilježe i pamte ljudske misli i iskustvo.“⁶ Kritički se osvrt kulture provodi vrednovanjem i opisom „naravi misli i iskustva, jezičnih detalja, oblika i konvencija.“⁷ Pogled na kulturu kao sveukupni način života proizlazi iz socijalne definicije. Sveukupni način života podrazumijeva sve aspekte života pojedinca kroz „opis njegova života u kojemu se određena značenja i vrijednosti ne izražavaju samo u umjetnosti i učenosti, nego također i u institucijama i svakodnevnom ponašanju.“⁸ Iz socijalne definicije proizlaze kako eksplicitne tako i implicitne vrijednosti i značenja određene kulture.

Kako bi se kulturu nekog društva moglo predložiti mora ju se sagledati u cijelosti. Za potpuni uvid u kulturu određenog društva nije dovoljno uzeti jednu od definicija jer će doneseni zaključci prikazivati samo dio društva kojeg obuhvaća definicija, dok će nam ostali aspekti biti nepoznati. Kultura je proučavanje odnosa između elemenata u sveukupnom načinu života. Ukupnost načina života pojedinog društva zahtijeva analizu kulture kroz sva

³ Duda, Dean *Kulturalni studiji: ishodišta i problemi*, Zagreb: AGM, 2002., str. 10.

⁴ Ibid., str. 12.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid., str. 13.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

područja na koja se navedene definicije odnose i zbog toga se moraju zajedno koristiti sve tri definicije. „Različiti pokušaji određenja kulture, kao i različiti sustavi vrijednosti, mentaliteti, koncepcije znanja, društva, moći i obrazovanja na kojima se definicije temelje, pretpostavlja lokalizaciju i iziskuje osjetljivost na kontekst.“⁹

Tri opće definicije, idealna, dokumentarna i socijalna, sadrže tri razine kulture. Življenu kulturu, kulturu razdoblja i kulturu selektivne tradicije. Kultura selektivne tradicije spaja življenu kulturu pod čime se misli na kulturu određenog prostora i vremena koju u potpunosti mogu iskusiti samo oni koji pripadaju tome prostoru i vremenu i kulturu razdoblja, odnosno sve ono što je zabilježeno. Važnost dokumentarne kulture je ta što nam ona kroz sve ono što je dokumentirano predstavlja određeno razdoblje, tj. ona nam kroz određene dokumente i umjetnost predočava življenu kulturu toga razdoblja. Termin kultura koristi se u smislu sveukupnog načina života određenog društva i kao umjetnost i učenost jer „svako društvo ima svoj oblik, svoje ciljeve i svoja značenja koja izražava u institucijama, umjetnostima i učenjima.“¹⁰ Kultura se bavi pitanjima društvenih značenja koje neko društvo dijeli jer je upravo „proizvodnja značenja neodvojiva od društvene strukture i može se objasniti jedino u odnosu na nju i njezinu povijest. Značenje nije vezano samo uz socijalno iskustvo, nego i uz društvenu konstrukciju subjekta, dakle obuhvaća i tvorbu društvenog identiteta koji omogućuje ljudima u industrijskim kapitalističkim društvima da steknu svijest o sebi i o odnosima u društvu.“¹¹

Svako se društvo sastoji od različitih interesnih grupa koje su u društvu ili dominantne ili podčinjene, a njihovi su međusobni odnosi, odnosi moći. Dominantne skupine imaju moć u društvu koju realiziraju tako što promiču vlastite interese posredstvom značenja koja prikazuju prirodnima i prihvatljivima za cijelo društvo pri čemu „dominantna struktura ima na raspolaganju svaku diskurzivnu strategiju, svaku značenjsku praksu kojom se u interakciji najopćenitije ispisuje okvir partikularnog načina života (procesa proizvodnje, medije, odgojne i školske ustanove, zdravstvo, zakonodavstvo, sport, slobodno vrijeme itd.)“¹²

Suvremeno tehničko ili antropološko značenje kulturi dao je Edward Burnett Tylor prema kojemu je „kultura ili civilizacija, uzeta u njezinom širokom etnografskom smislu,

⁹ Ibid., str. 12.

¹⁰ Ibid., str. 15.

¹¹ Ibid., str. 24.

¹² Ibid., str. 24., 25.

složena cjelina koja uključuje znanje, vjerovanje, umjetnost, moral, zakon, običaj i sve druge sposobnosti i navike koje je čovjek stekao kao član društva.¹³

Dakle, kultura sadrži ideale, vrijednosti i uvjerenja koja dijele pripadnici nekog društva kako bi interpretirali i razvili ponašanje. Kultura ima tri atributa. Kultura je zajednička, kultura se uči i integrirana je. Zašto kažemo da je kultura zajednička? Zato što je ona skup zajedničkih ideala, vrijednosti i standarda ponašanja određenog društva. Pod društvom se misli na skupinu ljudi koji imaju zajedničku domovinu i dijele istu kulturu. Preduvjet da postoji kultura je postojanje društva koje pak ne može postojati bez pojedinaca. Pojedinci da bi činili društvo morali bi dijeliti osjećaj zajedničkog identiteta koji nastaje iz društvene strukture, odnosno iz odnosa koji društvo drže zajedno. „Društveni život nemoguć je bez zajedničkog vrijednosnog sustava i moralnih uvjerenja koja tvore kolektivnu svijest. Kad ne bi bilo svijesti, ne bi bilo niti društvenog poretka, društvene kontrole, društvene solidarnosti ili suradnje.“¹⁴ Bitno obilježje kulture je da se ona uči. Misao o tome da je kultura nešto što učimo, a ne nešto što nasljeđujemo podržava enkulturacija. Enkulturacija je proces kojim se kultura prenosi s jednog naraštaja na drugi pri čemu osoba uči društveno prihvatljiv način zadovoljavanja biološki određenih potreba. Integracija podrazumijeva da svi aspekti kulture funkcioniraju kao uzajamno povezana cjelina.

Uključujući sve do sad što je rečeno o kulturi znamo da se društva proučavaju kroz njihovu kulturu na temelju toga što je društvo grupa ljudi koji imaju zajedničku domovinu, međusobno su ovisni i dijele zajedničku kulturu. Proučavanju „tuđe“ kulture s polazišta vlastite i time prenoseći u analizu vlastite standarde i vrijednosti koje podrazumijevamo ispravnima moguće je da ćemo vrijednosti drugog društva smatrati čudnim, neispravnim ili čak inferiornim vlastitima. Kako bi se izbjegla iskrivljena slika o drugim društvima i pretpostavka da su njihova mišljenja i ponašanje neispravna prihvaća se kulturni relativizam.

¹³ Moore, Jerry D.: *Visions of Culture: an Introduction to Anthropological Theories and Theorists*, AltaMira Press, 2009., str.5.

¹⁴ Haralambos, Michael, Holborn, Martin: *Sociologija: teme i perspektive*, Zagreb: Golden marketing, 2002., str. 433.

3. KULTURNI RELATIVIZAM

Relativizam je filozofsko shvaćanje prema kojem ne možemo zaključiti kakva je stvar u apsolutnom smislu. Onda kada relativisti tvrde kakva je stvar, oni svoju tvrdnju zasnivaju na okolnostima u kojima se ta stvar pojavljuje, odnosno govore da je stvar u toj okolnosti takva zbog čega je tvrdnja o tome kakva je stvar, istinita. Ono što je istinito za relativiste je *istinito za pojedinca* ili skupinu pojedinaca ili *istinito u okolnosti* u kojoj se nalazi. Relativizirati tvrdnje znači tvrditi o nekoj stvari ovisno o tome kojoj se osobi stvar pojavila, dispoziciji te osobe, stanju njezinog kognitivnog aparata, ovisno o starosnoj dobi ili nekim drugim faktorima.¹⁵ Definirati relativizam može se fokusiranjem na ono što relativizam osporava. Glavne filozofske pozicije koje relativizam osporava su univerzalizam koji promiče stav o tome da postoji mogućnost o univerzalnom dogovoru kada je riječ o pitanjima koja se odnose na istinu, dobrotu, ljepotu, smislenost...Objektivizam, stav o kognitivnim, etičkim i estetskim normama i vrijednostima kao što je istina, dobrota, ljepota prema kojemu su one nezavisne od uma. Monizam ili stajalište prema kojemu o bilo kojoj temi ne može postojati više ispravnih mišljenja, prosudbi i norma, već samo jedna.¹⁶

Kulturni relativizam je načelo koje se zasniva na postojanju mnogo kultura, a svaka od tih kultura je jedinstvena i različita spram ostalih kultura. Različitost kultura podrazumijeva različite čimbenike kao što je podrijetlo, vrijednosti i socijalne norme koji utječu na percepciju i procjenu vrijednosti među kulturama zbog čega nema jedinstvene ljestvice vrijednosti za sva društva već svako društvo ima vlastitu ljestvicu vrijednosti. Prema kulturnom relativizmu nema jedinstvene, univerzalne istine jer su pogledi na svijet koje kao pojedinci imamo ovisni o našem podrijetlu, kulturnom identitetu i okolini pa se time načini tumačenja iskustva razlikuju s obzirom na podrijetlo, vrijednosti i socijalne norme. Zbog toga što se tumačenje iskustva razlikuje ovisno o ranije navedenim čimbenicima, važne dimenzije ljudskog iskustva kao što su moralnost i etika će se isto tako razlikovati. Različito tumačenje iskustva je lokalno i promjenjivo zbog čega kulturni relativizam odbacuje univerzalnosti istine i zagovara njezinu relativnost.¹⁷

Kulturni relativizam se u suvremenim raspravama dotiče etičkih, društvenih i estetskih pitanja o moralnim normama, estetskim vrijednostima i zakonskim propisima. Centralna

¹⁵ Grgić, Filip; Pironizam i relativizam, *Filozofska istraživanja*, Vol. 27, No. 4, 2007, str. 823 – 841, preuzeto sa https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=30887, pristup ostvaren 10. kolovoza 2021.

¹⁶ Baghramian, Maria; The Many Faces of Relativism

¹⁷ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34578>

pretpostavka kulturnog relativizma je posebnost svake kulture zbog koje se moralnim normama, estetskim vrijednostima i zakonskim propisima pristupa na način da se vrednovanje provodi isključivo lokalnim kriterijima. Ono što kulturni relativizam teži postići i ima u cilju je prvo, prihvatiti da postoji značajan stupanj različitosti ovisno o kulturi i povijesnim razdobljima koja će se odraziti i na norme, vrijednosti i vjerovanja i drugo, pokazati kako nema univerzalnih kriterija kojima bi odlučivali o razlikama u svjetonazoru kultura.¹⁸ Drugim riječima, kulturnim relativizmom se suzdržava od suda o običajima drugih naroda kako bi ih se razumjelo u okviru njihove kulture. On počiva na ideji da je svaka kultura jedinstvena zbog čega je različite kulture jedino moguće shvatiti unutar perspektive one kulture koja se promatra. Kulturni relativizam pretpostavlja mnoštvo kultura pri čemu su sve kulture jednake, zahtijeva da se sve kulture trebaju jednako istraživati te da treba odbaciti predrasude prema drugim kulturama. Prema tome, istraživanje kulture mora biti temeljito, odnosno mora se istraživanju pristupiti tako da se obuhvate svi aspekti kulture što je ranije spomenuto kao jedan od atributa kulture, integracija. Integracija podrazumijeva međusobnu ovisnost elemenata kulture. Promatrači prilikom istraživanja moraju biti objektivni i ne smiju promatrati tuđu kulturu sa stajališta svoje nego sa stajališta one kulture koju promatraju.

Da su razlike među narodima najčešće kulturne razlike koje potječu iz djetinjstva zaključila je Margaret Mead primjenjujući komparativne antropološke podatke proučavajući adolescenciju kod djevojaka u Samoju u odnosu na adolescenciju u Americi. Odgovor na pitanje *Zašto smo takvi kakvi jesmo?* Mead povezuje sa zajedničkim iskustvom većine ljudi kao što su djetinjstvo, roditeljstvo i spol. Karakteristike za koje smatramo da su univerzalne ili autentične Mead opovrgava time što je socijalno ponašanje oblikovano i određeno kulturom. Različite kulturalne vrijednosti odgovaraju različitim edukacijskim modelima kao što je primjer djevojaka iz Samoje gdje adolescencija nije predstavljala razdoblje krize ili stresa, već je predstavljala postepeno razvijanje interesa i aktivnosti kod djevojaka. Djevojke iz Samoje nisu imale velike ambicije. Život kakav su očekivale i kojemu su težile je živjeti što je dulje moguće kao slobodna djevojka u kojem bi periodu mogle imati mnoge ljubavnike sve do udaje. Cilj je bio udati se u vlastitom selu, u blizini rodbine i imati mnogo djece.¹⁹

Kulturalni relativizam zaključuje kako nema jednostavnih ili kompleksnih društava, već da postoje samo ona različita. Nema generalnih pravila jer svaka kultura ima jedinstvenu

¹⁸ Baghramian, Maria; *The Many Faces of Relativism*

¹⁹ Mead, Margaret: *Coming of Age in Samoa; a psychological study of primitive youth for western civilisation*, New York: W. Morrow & Company, 1928., str. 157.

povijest pa su tako i sve kulturne prakse razumljive samo u posebnom kulturnom kontekstu te će se evaluacija određenih radnji odvijati sukladno standardima odgovarajuće kulture. Na taj se način određena situacija ili aktivnost percipira kao ispravna i moralna u odnosu na onu kulturu u kojoj su shvaćanja takvog ponašanja povezana sa ispravnim djelovanjem što ne podrazumijeva istu evaluaciju drugih kultura. Druge kulture mogu istu situaciju posve drugačije razmatrati i donijeti sud o nemoralnom djelovanju u konkretnoj situaciji što ne upućuje na pogrešan sud evaluacije jedne ili druge kulture već prikazuje različite standarde kojima se različite kulture vode pri čemu ne možemo iščekivati jedan ishod kao jedini mogući.

Kulturni relativizam u svom svojem tumačenju povlači i pitanje relativizma kada je riječ o moralu jer je pitanje morala ovisno o lokalnoj i temporalnoj dimenziji. Kulturna raznolikost, dakle, nije samo kulturna već je i moralna raznolikost. Moral nije vječan i nepromjenjiv, nešto što se jednom definiralo i postavilo kao ispravno i kontinuirano slijedilo već je moral u etici uvijek bio promjenjiva konstanta. Povijesno mijenjanje morala usporedno je slijedilo promijene društvenih ili političkih okolnosti, svijest i mentalitet pojedinog naroda.²⁰

4. MORALNI RELATIVIZAM

Etika je filozofsko promišljanje morala pa se u tom smislu koristi i filozofija morala ili moralna filozofija. Moralna filozofija nastupa onda kada se postojeće moralne norme nekog društva ili zajednice počinjju propitivati. Propitivanje postojećih normi otvara mnoga pitanja i razmatrajući ta pitanja prelazimo sa morala u etiku. Dakle, pitanja o moralu ne pripadaju samom moralu, već pripadaju etici.²¹ Josip Talanga²² u djelu „Ivan Koprak, Mala povijest etike“ govori o tome da Koprak etiku definira kao sustavno razmatranje i razumijevanje onoga što je dobro, a što zlo. Dijeli se na primijenjenu etiku, normativnu etiku i metaetiku. Primijenjena etika je ona u kojoj se razmatraju konkretna etička pitanja, pitanja vezana za eutanaziju, abortus, smrtnu kaznu, prostituciju...²³ Metaetika se bavi prirodom i značenjem moralnih koncepata i sudova dok se normativna etika bavi formulacijom načela i normi

²⁰ Režan, Predrag: Argument enkulturacije kao doprinos njegovanju tolerancije, *Filozofska istraživanja*, Vol. 28, No. 1, 2008, str. 126-136, preuzeto sa https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=36493, pristup ostvaren 17. kolovoza 2021.

²¹ Reškovic, Tomislav: *Filozofija morala*, str. 2.

²² Talanga, Josip; Ivan Koprak, Mala povijest etike, *Prolegomena*, Vol. 4, No. 2, 2005, str. 275 – 277, preuzeto sa https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=326, pristup ostvaren 10. kolovoza 2021.

²³ usp. Berčić, Boran: *Osnove filozofije 1*, str 40.

kojima bi se ljudski postupci trebali prilagoditi, odnosno postavljanjem onih načela i normi koje treba slijediti.²⁴ Moral kao glavnu okosnicu promišljanja etike Reškovac²⁵ definira kao skup vrijednosti i normi ili pravila kojima se prosuđuje i regulira ljudsko ponašanje.

Prosudivanje ljudskog ponašanja kao moralno ispravnog se mijenjalo kroz povijest kako su se izmjenjivala razdoblja i društva pa tako i njihovi sustavi vrijednosti. Reškovac²⁶ govori kako su različiti izvori ponudili različite načine kako je došlo do moralnih pravila i od koga su ona potekla pa se tako u babilonskom epu Enuma Eliš navodi kako je vrhovni bog Marduk taj koji je dao moralna pravila ljudima. Moralna pravila u obliku deset zapovijedi je Jahve na planini Sinaj obznanio Mojsiju, a moralna pravila koja je Zeus pružio ljudima su stid i pravda, odnosno moralni osjećaj.

U antici je eudaimonizam bio glavna tema u razmatranjima o etici. Reškovac²⁷ navodi kako Aristotel eudajmonia naziva čovjekov život koji je u skladu sa njegovom svrhom. Eudaimon znači sblažen ili istinski sretan. Onaj tko je istinski sretan je onaj koji vodi ispunjen život, odnosno onaj koji vodi život na način da koristi sav svoj ljudski potencijal. Čovjek koji želi živjeti na taj način, odnosno živjeti takvim životom što ujedno znači voditi istinski ljudski život i u potpunosti se realizirati kao čovjek, treba živjeti u skladu s razumom. Živjeti u skladu s razumom u smislu ljudskog morala znači živjeti kreposno, odnosno moralno ispravno. Živjeti takav život je živjeti istinski ljudski život.

Talanga²⁸ ističe da su u kršćanskoj i srednjovjekovnoj filozofiji istaknuti ključni termini toga doba, *recta ratio*, tj. „pravi razum“ koji vrlinu smatra poželjnom sam po sebi²⁹, *synderesis*, *sindereza* ili *sintereza* u skolastičkoj moralnoj filozofiji prirodna je sposobnost ili raspoloženje praktičnog razloga da intuitivno shvati univerzalna prva načela ljudskog djelovanja³⁰, *conscientia* predstavlja znanje ili saznanje u prvom smislu u kojemu je ono podijeljeno s drugima, kao poznavanje zajedničkog znanja. U drugom se smislu odnosi na znanje u sebi, svijest ili osjećaj, a treće predstavlja znanje u sebi o ispravnom ili pogrešnom³¹.

Prema Kantu je čovjek jedino biće koje ima sposobnost djelovati slobodnom voljom za razliku od svih ostalih stvari u prirodi koje djeluje po zakonima. Zato čovjek kao jedino

²⁴ usp. Reškovac, Tomislav: *Filozofija morala*, str. 7.

²⁵ Reškovac, Tomislav: *Filozofija morala*, str. 2.

²⁶ *Ibid.*, str. 4.

²⁷ *Ibid.*, str. 16.

²⁸ Talanga, Josip; Ivan Koprek, *Mala povijest etike, Prolegomena*, Vol. 4, No. 2, 2005, str. 275 – 277, preuzeto sa https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=326, pristup ostvaren 10. kolovoza 2021.

²⁹ <https://www.wordnik.com/words/recta%20ratio>

³⁰ <https://en.wikipedia.org/wiki/Synderesis>

³¹ <https://en.wiktionary.org/wiki/conscientia>

umno biće može djelovati na temelju predodžbe zakona, odnosno čovjek je sposoban da slijedi volju ili principe. „Kako se za dedukciju djelovanja iz zakona zahtijeva um, to volja nije ništa drugo nego praktični um. Ako um neminovno određuje volju, onda su djela takvog bića, koja se spoznaju kao objektivno nužna, ujedno i subjektivno nužna, tj. volja je sposobnost da se bira samo ono što um, nezavisno od nagnuća, spoznaje kao praktički nužno, tj. kao dobro.“³² Savjest, odnosno naša umna moralna svijest nas vodi kako djelovati dobro i to je, prema Kantu, djelovanje prema imperativima koji su nezavisni od okoline i društva.

Prema teoriji evolucije, navodi Reškovac³³ da su ljudi moralna bića otkada su i društvena bića. Društvena bića bili su još kao primati, dakle, prije no što su evoluirali u homo sapiensa, odnosno čovjeka.

Nadalje, spominje kako je filozof Daniel Dennett kao jedan od suvremenih pobornika teorije evolucije spojio biologiju sa kulturom. On razlikuje čovjeka od ostalih živih bića jer je čovjek jedini koji ima mogućnost komuniciranja posredstvom jezika. Taj aspekt kulture koji je svojstven ljudima ne smatra kao izuzetnu karakteristiku koja je odvojena od procesa prirodne selekcije kao procesa evolucije već smatra kako je način na koji se kultura razvila, odnosno način na koji je nastala moguće objasniti u okviru teorije evolucije. Smatra kako bi se s obzirom na to da je razvitak kulture povezan sa evolucijom, pitanje morala trebalo promatrati iz pozicije ne samo biologije, već i iz pozicije kulture. Dennett, dakle, zagovara objedinjenje dvije perspektive na temelju čega bi se moglo analizirati porijeklo morala.³⁴

Prosudivanje o postupcima kao moralno ispravnima odvija se na načine svojstvene za vrijeme i mjesto samog čina o kojemu je riječ. Kada govorimo o postupcima koji se kasnije vrednuju kao moralno ispravni ili dobri ili moralno neispravni, odnosno moralno loši onda govorimo o postupcima koji su moralno relevantni. Nije svaki postupak moralno relevantan pa se moralno irelevantni postupci koji se još nazivaju i amoralnima neće vrednovati kao ispravni ili neispravni u smislu njihove moralnosti. Reškovac³⁵ za pojašnjavanje slučaja moralno relevantnih postupaka i onih koji su irelevantni daje primjer budilice. Primjer predstavlja situaciju u kojoj osoba baca vlastitu budilicu kroz prozor jer je nezadovoljna što ona stalno pišti. Ovaj slučaj prikazuje slučaj amoralnosti koji nije podložan moralnim kriterijima. U slučaju u kojem osoba baca tuđu budilicu ili u slučaju da budilicom pokuša pogoditi i nanijeti fizičku štetu susjedu iz određenih razloga koji su ga doveli u tu situaciju

³² Reškovac, Tomislav: *Filozofija morala*, str. 18.

³³ *Ibid.*, str. 4.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ *Ibid.*, str. 2.

onda govorimo o situacijama u kojima su postupci osobe koja izvodi radnje podložni moralnom sudu jer su moralno relevantni.

Reškovac³⁶ navodi uvjete koji moraju biti ispunjeni da bi se postupak gledao kao moralno relevantan i koji je kao takav potencijalno ispravan ili neispravan. Prvi uvjet je da se postupak odnosi na bića koja imaju status moralnih objekata, odnosno postupak se mora odnositi na ljude. Drugi uvjet je da postupak mora biti učinjen s namjerom ili htijenjem što znači da u trenutku činjenja postupka osoba mora biti svjesna svojih radnji. Kako bi se treći uvjet zadovoljio, postupak mora biti rezultat osobne odluke. Četvrti uvjet nalaže kako mora biti učinjen sa znanjem o tome što se čini. Naposljetku, peti uvjet zahtijeva postojanje neke moralne kvalitete pod čime se misli na nužnost toga da postupak ima pozitivan ili negativan utjecaj, odnosno postupak mora prema nekome biti dobar ili loš.

Ranije sam navela kako je moral skup vrijednosti i normi, odnosno pravila na temelju kojih se evaluiraju ljudski postupci kao moralno ispravni ili neispravni te sam spomenula koje kriterije za procjenu moraju ispuniti. Etika je filozofsko promišljanje morala ili filozofija morala u kojoj preispitivanje normi prema kojima se definira moralno ponašanje predstavlja etičko stajalište.³⁷

Pojašnjavanje etičkog relativizma Reškovac³⁸ navodi na primjeru prisiljavanja žene na brak kao moralno neispravnog postupka. Neki će smatrati da je spomenuti primjer uistinu moralno neispravan, dok će za druge ta pretpostavka biti neistinita jer smatraju kako je konkretan slučaj moralno ispravan. Prema etičkom su relativizmu oba mišljenja ispravna, i mišljenje prema kojemu je prisiljavanje žene na brak moralno neispravno i mišljenje prema kojemu je moralno ispravno. Etički relativizam smatra kako se razilaženje u mišljenjima u moralnom sudu događa zbog toga što moralne norme nemaju neku univerzalnu vrijednost ili valjanost, već je njihova valjanost relativna. Isto načelo, moralno uvjerenje ili norma nisu za sve ljude ispravni, odnosno neispravni. Relativnost moralnih normi ovisi o kontekstu, o društvu, kulturi, religiji, osobnom svjetonazoru. U suprotnosti sa etičkim relativizmom je etički univerzalizam koji pretpostavlja postojanje univerzalnih moralnih normi, načela i vrijednosti. Prema univerzalizmu u pogledu moralnih normi, načela i vrijednosti ne vrijedi element konteksta koji bi, kao što je slučaj sa relativizmom, opravdao razlike u stajalištima. Moralne norme, načela i vrijednosti vrijede za sve ljude, a ne ovise o individualnim

³⁶ Ibid., str. 3.

³⁷ usp. Reškovac, Tomislav: *Filozofija morala*, str. 2.

³⁸ Reškovac, Tomislav: *Filozofija morala*, str. 9.

razlikama, razlikama koje se tiču spola i roda, razlikama vezanim za etničku pripadnost niti o razlikama u kulturi.

4.1.Deskriptivni moralni relativizam

„Iz deskriptivne (opisne) perspektive pokušavamo otkriti što ljudi cijene i do čega drže, koju vrstu pravila i principa slijede i kako odlučuju o tome kakvo bi njihovo ponašanje i njihov karakter trebali biti“³⁹ što se odvija unutar određene zajednice ili određenog društva. Vrijednosni sustavi pojedinog društva ne podliježu pravilima drugog društva što ukazuje na kulturnu i moralnu raznolikost zbog koje ne postoje sve važeća pravila moralnog ponašanja. Da moral nije univerzalan dokazuju i veće heterogene zajednice u kojima je veća uočljivost kulturne raznolikosti pa time i vrijednosnog sustava. Deskriptivni moralni relativizam pokazuje mnoštvo različitih vrijednosti, vrlina, normi koji sačinjavaju moralne standarde različitih kultura, društava i zajednica. Deskriptivni moralni relativizam pokazuje ulogu koju kulturni relativizam ima i zbog čega su razlike u kulturi pa tako i različiti vrijednosni sustavi ono što ne samo karakterizira već i determinira postojanje više moralnih standarda. Mnoštvo moralnih standarda isključuje vrednovanje tih standarda. Polazi se od toga da su svi standardi jednako valjani. Za deskriptivni je relativizam, dakle, bitno postojanje činjenice da raznolikost kultura istovremeno znači i raznolikost moralnih standarda što uključuje i jednakost moralnih standarda.

4.2.Normativni moralni relativizam

Prema normativnom moralnom relativizmu postoji raznolikost moralnih standarda koji su uređeni normama u društvu. Svako društvo uspostavilo je norme po kojima bi pripadnici toga društva trebali živjeti i po kojima se vrednuju kao moralno odgovorni pojedinci. U ovom se slučaju očekuje poštivanje moralnih normi uspostavljenih u postojećoj društvenoj zajednici onih pojedinaca koji pripadaju toj zajednici.

³⁹ Žitinski, Maja; Jesu li etičke vrednote relativne?, *Crkva u svijetu*, Vol. 43, No. 2, 2008, str. 259 – 273, preuzeto sa https://hrcak.srce.hr/search/?show=results&stype=1&c%5B0%5D=article_search&t%5B0%5D=jesu+li+eti%C4%8Dke+vrednote+relativne, pristup ostvaren 10. kolovoza 2021.

4.3. Argument enkulturacije

Argument enkulturacije bitan je u raspravi o moralu jer pokazuje bitnu komponentu, komponentu socijalizacije, za naše razlučivanje ispravnog od pogrešnog, a temelji se na kulturalnim razlikama koje imaju ulogu u kreiranju našeg moralnog kodeksa. Naš je moralni kod, prema argumentu enkulturacije, oblikovan na vrijednostima onog društva i kulture u kojima smo odrasli. Enkulturracija je pojam koji u sociologiji predstavlja proces primjenjivanja obrazaca kulture u kojoj smo rođeni i u kojoj smo odrasli pa time naša shvaćanja o tome što je moralno ispravno i moralno neispravno proizlazi iz moralnog standarda one kulture u kojoj smo odrasli. Argument enkulturacije potkrjepljuje tvrdnju moralnog relativizma time što se relativnost morala vidi u različitosti kultura. Različitost kultura koja se može zamijetiti ne samo u različitim navikama, običajima, jeziku već i u uvjerenjima, odbacuje općeprihvaćeni moral. Argument enkulturacije pokazuje da okolina u kojoj odrastamo oblikuje našu percepciju na sve sfere života.⁴⁰

Enkulturracija kao proces prenošenja kulturnih obrazaca na pojedinca odvija se putem socijalizacije kao dugotrajnog i složeni procesa u kojemu pojedinac u interakciji s društvenom okolinom razvija, oblikuje i uči društveno relevantne oblike doživljavanja i ponašanja: uvjerenja, stavove, vrijednosti, navike, običaje⁴¹ zbog čega je „pojedinac »tvorevina kulture«, »nosilac kulture«, »korisnik kulture« i »stvaralac kulture«. Stoga proces socijalizacije nije samo reproduktivne prirode, ne predstavlja pasivno usvajanje već stvorenog sistema vrednota, kulturnih obrazaca i oblika ponašanja, već istovremeno mijenjanje postojećega i stvaranje novoga.“⁴²

4.4. Moderna spram postmoderne

Iris Duka⁴³ govori o djelu Zygmunta Baumana „Postmoderna etika“ u kojoj Bauman analizira modernu stavljajući ju u odnos s postmodernom i prikazuje njihovo razilaženje u domeni etike. Autor modernu ili „čvrsti modernizam“ prikazuje kao vrijeme vjere u napredak

⁴⁰ Režan, Predrag; Argument enkulturacije kao doprinos njegovanju tolerancije, *Filozofska istraživanja*, Vol. 28, No. 1, 2008, str. 126-136, preuzeto sa https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=36493, pristup ostvaren 17. kolovoza 2021.

⁴¹ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=56923>

⁴² First-Dilić, Ruža; Socijalizacija u obitelji i slobodno vrijeme; Pristup proučavanju socijalizacije u obitelji, *Revija za sociologiju*, Vol. 4, No. 2-3, 1974, str. 3 – 14, preuzeto sa https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=230610, pristup ostvaren 18. kolovoza 2021.

⁴³ Duka, Iris; Zygmunt Bauman: Postmoderna etika, *Politička misao*, Vol. 47, No. 1, 2010, str. 238 – 241, preuzeto sa https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=87433, pristup ostvaren 23. kolovoza 2021.

u kojemu „moralnost nisu smatrali nečim što je svojstveno čovjeku kao takvom, već nečim što je potrebno u njega usaditi.“⁴⁴ Moderna je tragala za univerzalnim, apsolutnim i teorijskim utemeljenjem morala i imali su u cilju promovirati „unitarnu i sveobuhvatnu etiku s nizom moralnih pravila koja svaki pojedinac treba naučiti i pokoriti im se.“⁴⁵ Baumanova se kritika prema Duki⁴⁶ odnosi upravo na postavljanje razuma u raspravama o moralu jer smatra kako razum slijedi interes i kalkulacije, a „moralnost nije mjesto kalkulacija i traženja interesa, ona ne zahtijeva nikakav reciprocitet. Jedini je kriterij moralnosti moja savjest koja me stalno tjera da se pitam “Jesam li dovoljno učinio?”, “Jesam li mogao više?”“⁴⁷ U postmodernizmu ili razdoblju „tekućeg modernizma“ dolazi do napuštanja rješenja moderne o pitanjima etike i morala koja su tada utemeljena. „Postmoderna etika polazi od toga da ne postoji etički kod koji je neuništivog temelja i univerzalne primjenjivosti te da takav etički kod nikada neće biti nađen.“⁴⁸ Duka⁴⁹ dalje navodi razliku koju autor pravi između pravila, dužnosti i odgovornosti prema kojoj pravila mogu biti univerzalna imajući na umu i dužnosti koje ta pravila propisuju, dok to nije slučaj s odgovornosti. Odgovornost ne može biti univerzalna. „Negirajući temelj moralnog sebstva, autor analizira odnos ontologije i etike preko odnosa moralnog sebstva spram Drugoga. Ontološki shvaćeno, u najboljem smo slučaju mi s drugima, dok u etici živimo za drugoga. Bez Drugoga nema ni sebstva. Ono što nas udaljava od Drugoga moralne su konvencije. No niti jedna konvencija ili pravilo ne može odrediti granicu moje moralne dužnosti. Moderno odvajanje privatnoga od javnog prostora (koji je zamišljen kao prostor odsutnosti moralne blizine) dovelo je do odvajanja moralnog sebstva i Drugoga kao ključnog u procesu u kojem se moralno sebstvo konstruira. Sebstvo se udaljilo od Drugoga uzimajući ga kao područje djelovanja proračunatih interesa. Po Baumanu, postmoderna etika mora nanovo priznati Drugoga kao bližnjega koji konstruira samu jezgru sebstva.“⁵⁰

Duka⁵¹ navodi kako su prema Baumanu ljudi ambivalentni, odnosno ujedno su i dobri i zli pa se ne može odrediti njihova bit, jesu li „po prirodi“ dobri ili su „po prirodi“ zli. Bauman kritizira ciljeve moderne čija je preokupacija bila univerzalizirati i utemeljiti moral što se činilo putem društvenih institucija koje su nametale pravila ponašanja pomoću sankcija.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid.

Proces socijalizacije uči nas pravilima koje trebamo poštovati, ulogama koje trebamo poprimiti i odnosima koje moramo stvarati. Socijalizacija je mjesto klasifikacije i diferencijacije i društveno propisanih identiteta uz koje dolaze određena prava i dužnosti. Očuvanje poretka činilo se putem strukturiranih mreža društvenih interakcija. Socijalizacija je trebala uspostaviti društvenu kontrolu u kojoj bi se moralna odgovornost pojedinca zamijenila poslušnošću moralnom autoritetu. Duka⁵² ističe kako se na moralnost ne može gledati iz takve perspektive i da moralnost ne može biti kodificirana, a nametanje univerzalnog etičkog koda dovodi do udaljavanja od Drugoga kao i nestanak pojedinca kao individualca koji ima moralnu odgovornost.

4.5. Nietzsche o distinkciji dobro/zlo

Etika postavlja pitanja o tome što mislimo kada govorimo da je nešto dobro, a što mislimo kada kažemo da je nešto zlo. Nietzsche vidi problem u općeprihvaćenom stajalištu o moralu i moralnim vrijednostima i ukazuje na nužnost preispitivanja tih vrijednosti. Problem koji Nietzsche vidi s moralnim vrijednostima je taj da se smatra kako su one apriorne, zdravorazumske, prirodne, univerzalne i istinite. Želi dokazati kako su moralne vrijednosti društvene konstrukcije zbog čega svoju kritiku moralnih vrijednosti temelji na uvjetima i okolnostima na kojima su nastale. Moralnost postupaka se svodi na to je li postupak u suštini dobar. Ukoliko je dobar onda je i ispravan, a i moralan. U suprotnom je zao, neispravan i nemoralan. Nietzsche geneaološkim pristupom odvaja binarnu opreku dobro/zlo.

Filozofski gledano na riječ „dobro“ ima dva osnovna značenja. Jedno se značenje naziva instrumentalno, a drugo intrinzično. Razlika između dva navedena značenja je sljedeća: Instrumentalno „dobro“ je ono prema kojemu je dobro ono što je dobro za nešto drugo. Primjer takvog dobra je dobro sredstvo. Dobro sredstvo dovodi do željenog cilja/eva i upravo je to što dovodi do željenog cilja razlog zašto bi ga se trebalo željeti. Različito od instrumentalnog je intrinzično „dobro“ koje je dobro po sebi. Intrinzično dobro je dobar cilj kojeg se treba željeti zbog njega samog, a ne nečeg drugog. Stoga je instrumentalno dobro ono što je dobro za nešto drugo, a intrinzično dobro je ono što je dobro po sebi.⁵³

Dobrim postupcima smatrali su se postupci koji su bili neegoistični, a isti ti neegoistični postupci su najprije bili hvaljeni od strane onih kojima su bili namijenjeni,

⁵² Ibid.

⁵³ Berčić, Boran: *Osnove filozofije 1*, str. 8.

upravo zbog toga što su im bili korisni. Drugim riječima, oni koji su imali koristi od tih postupaka su iste i hvalili zbog čega su se po navici nastavili hvaliti i smatrati dobrima postupci koji su bili korisni. Nietzsche⁵⁴ opisuje pokušaje engleskih psihologa o podrijetlu morala koji ukazuju kako ti postupci nisu dobri po sebi, odnosno nisu intrinzično dobri već su doživljavani kao dobri zbog repetitivnosti te navike. Iako su se dobri postupci prije izjednačavali sa korisnim, postupno je došlo do mišljenja kako su neegoistični postupci dobri po sebi.

Upravo u tome Nietzsche vidi problem. Ono na što ukazuje kao pogrešno je samo ishodište pojma „dobar“. Naime, sud „dobro“ nije definiran od onih kojima se dobrota ukazivala. Želi istaknuti kako nije svatko imao moć da definira što je „dobro“. Oni koji su imali tu mogućnost bili su privilegirani. To su bili oni koji su plemeniti i moćni, odnosno oni koji su više rangirani u društvu. Kontrast u društvu između bogatih i moćnih i onih koji su siromašni i slabi Nietzsche naziva *patos udaljenosti*. Ta je razlika pokazivala opreku dobro/zlo. Bogati i moćni su predstavljali „dobro“ jer su ga oni i definirali. Zbog položaja moći kojeg su posjedovali mogli su definirati što se može nazvati „dobro“, a što je „loše“. ⁵⁵

Nietzsche⁵⁶ kroz etimologiju dolazi do razvitka pojma dobro. Dolazi do zaključka da se uz pojam dobro vežu pojmovi poput „otmjeno, plemenito u staleškom smislu, duševno uzvišeno, duševno privilegirano“. Usporedno s tim se uz pojam loše (njem. schlecht) poistovjećuju pojmovi „prsto, plebejsko, nisko“, a pojam jednostavno (njem. schlicht) je, kako kaže, identičan pojmu loše.

Povijesno prikazuje kako je određivanje dobra proizašlo od onih koji su u to vrijeme posjedovali moć pri tome misleći na vladajuće, one koji imaju političku moć, veleposjednici i gospodari.⁵⁷ Viteško-aristokratsko vrijednosno određivanje povezivalo je dobro sa otmjenim, a moćno sa lijepim. „Dobrim“ se smatralo bogatstvo i moć. Preokret moralnih vrijednosti nastao je iz nemoći. Židovi su kako Nietzsche kaže „iz mržnje nemoći“ „dobro“ poistovjetili sa siromašnima, a „loše“ sa bogatima i moćnima. I oni su tako utisnuli značenje „dobro“ u sve ono što se povezuje sa njima samima. Nemoć i siromaštvo zamijenili su mjesto sa moći i bogatstvom. „Samo bedni su dobri; samo siromašni, nemoćni, samo ljudi iz nižih slojeva su dobri; isto tako, pobožni su jedino paćenici, siromašni, bolesni, ružni, jedino su oni bogougodni, samo za njih postoji blaženstvo — a vi, naprotiv, vi otmeni i moćni, vi ste za sva

⁵⁴ Niče, Fridrih [Nietzsche, Friedrich]: *Genealogija morala*, str. 6.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ibid., str. 7.

⁵⁷ usp. Niče, Fridrih [Nietzsche, Friedrich]: *Genealogija morala*, str.

vremena zli, svirepi, pohlepni, nezasitljivi, bezbožni; vi ćete takođe za sva vremena ostati nesrećni, prokleti i odbaćeni!"⁵⁸

Problem drugog porijekla dobra Nietzsche⁵⁹ naziva kao dvoličnost i samoobmana nemoći u kojoj se slabost uzdiže i veliča kao vrlina kao što je to „neborbenost slabog, čak kukavičluk koga kod njega ima u izobilju, njegova neodlučnost, njegova neizbežna osuđenost na čekanje dolazi ovde do dobrog imena kao 'strpljenje', a naziva se čak i vrlinom; 'ne-moći-se-osvetiti' postaje 'ne-hteti-se-osvetiti', možda čak i praštanje ('jer oni ne znaju šta čine — jedino mi znamo šta oni čine'). Govore takođe o 'ljubavi prema neprijateljima' — i znoje se pri tom."⁶⁰ Nietzsche tu govori o proizvodnji ideala, o idealima koji su umjetno stvoreni. Proizvodnja ideala nastaje iz „lukavstva nemoći“. To „lukavstvo nemoći“ nastaje kada oni koji su zlostavljani, potlačeni, poniženi i ugnjetavani situaciju u kojoj se nalaze prezentiraju kao nešto svojstveno dobru. „Budimo drugačiji, a ne zli, budimo dobri!“⁶¹ Nasilje, vrijeđanje, osvećivanje, napadanje je loše zbog čega je dobar onaj koji to ne čini, onaj koji u životu izbjegava zlo i ne traži puno, koji je strpljiv i skrušen. Sve to Nietzsche opisuje iz druge perspektive u kojoj je onaj koji je strpljiv i skrušen, onaj koji je u ovom slučaju dobar, onaj koji je zapravo slab i koji nema hrabrosti učiniti išta kako bi se izvukao iz nepovoljne situacije, situacije nemoći.⁶²

Nietzsche ovom geneaološkom metodom pokazuje kako su moralni pojmovi konstruirani putem društva posredstvom različitih interesnih skupina, posredstvom vladavine onih koji imaju moć pri definiranju pojmova pri čemu nastoje da je binarna opreka dobro/zlo uvijek definirana tako da je dobro ono što je njima korisno, a zlo ili loše ono što im ne služi. Dakle, moralni pojmovi nisu sjevremenski i univerzalni već su se njihova značenja mijenjala tijekom vremena pa su time moralni pojmovi društveno konstruirani.

⁵⁸ Niče, Fridrih [Nietzsche, Friedrich]: *Genealogija morala*, str. 9.

⁵⁹ Ibid., str. 14.

⁶⁰ Ibid., str. 15.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

5. ZAKLJUČAK

Zanimanje o pitanjima o kojima etika diskutira su, povijesno gledano, bila pitanja od velikog interesa i polje proučavanja raznih akademskih disciplina. Zbog toga postoje razna shvaćanja i tumačenja fenomena morala. Jedno od shvaćanja morala jest shvaćanje koje je u modernizmu bilo zastupljeno, a polazilo je od naturaliziranja moralnih vrijednosti, odnosno od toga da su se moralne vrijednosti smatrale „dobrima po sebi“. Zbog toga što su one intrinzično dobre ujedno su univerzalne i istinite. Polazeći od takvog stava o moralnim vrijednostima, cilj moderne bio je u univerzalnom, apsolutnom i teorijskom utemeljenju morala. Vrijeme postmodernizma obilježilo je suprotstavljanje univerzalnosti moralnih vrijednosti. Postojanje mnoštva kultura vodilo je kulturnom relativizmu koji je istodobno „vukao“ relativizam i u polje morala.

Nedosljedno pripisivanje pridjeva pojmovima dobra i zla pokazali su da se poimanje dobra, prema kojemu se i definira moralna ispravnost, odnosno neispravnost, razlikuje ovisno o tome tko ima moć definiranja onoga što je dobro i postavljanja kriterija dobra. Ukoliko postoji dvojba oko toga je li dobro uistinu dobro ili je dobro, kao u slučaju koji Nietzsche predstavlja, ono što je u skladu sa dobrobiti onih koji su postavili kriterij dobra, onda je razmatranje morala kao univerzalnog i moralnih vrijednosti kao prirodnih i istinitih nešto što je teško za pretpostaviti.

Uvjeti i okolnosti iz kojih su nastale vrijednosti pokazuju koliko je dominantni svjetonazor u skladu sa tim, odnosno pokazuje nam da su zastupljena mišljenja društveno konstruirana. Moral nije univerzalan i primjenjiv na sve situacije upravo zbog njegove konstantne promjenjivosti. Ta promjenjivost nečega na što se gleda kao univerzalno, vječno i istinito nam pokazuje da on (moral) to zapravo nikad nije bio. Mijenjao se u ovisnosti o društvenim i političkim okolnostima zbog čega je konstruiran putem društva i kulture.

6. LITERATURA:

Berčić, B., *Osnove filozofije 1*

Baghramian, N.; The Many Faces of Relativism

conscientia, wikipedia

URL: <https://en.wiktionary.org/wiki/conscientia> [preuzeto: 10. kolovoza 2021.]

Čović, B.; Ksenija Grubišić: Imoralizam Friedricha Nietzschea. Društvena uvjetovanost i oslobađajući smisao morala, *Filozofska istraživanja*, Vol. 39, No. 4, 2019, str. 938 - 940

Duda D., *Kulturalni studiji: ishodišta i problemi*, Zagreb: AGM, 2002.

Duka, I.; Zygmunt Bauman: Postmoderna etika, *Politička misao*, Vol. 47, No. 1, 2010, str. 238 – 241

društveni konstrukt, Struna, Hrvatsko strukovno nazivlje

URL: <http://struna.ihjj.hr/naziv/drustveni-konstrukt/25043/> [preuzeto: 16. srpnja 2021.]

First-Dilić, R.; Socijalizacija u obitelji i slobodno vrijeme; Pristup proučavanju socijalizacije u obitelji, *Revija za sociologiju*, Vol. 4, No. 2-3, 1974, str. 3-14

Fridrih Niče, Genealogija morala

Grgić, F.; Pironizam i relativizam, *Filozofska istraživanja*, Vol. 27, No. 4, 2007, str. 823 - 841

kulturni relativizam, Hrvatska enciklopedija

URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34578> [preuzeto: 18. srpnja 2021.]

Klopotan, M.; Kultura, ljudska priroda i moral, *Scopus*, Vol. XIII, No. 26, 2004, str. 86 – 123

Macan, I., *Socijalna etika i druge studije*, Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 2002.

Matić, D., Vrijednosti kao predmet sociološke znanosti, *Revija za sociologiju*, Vol. 21, No. 3, 1990, str. 517 - 525

Mead M., *Coming of Age in Samoa; a psychological study of primitive youth for western civilisation*, New York: W. Morrow & Company, 1928.

Moore J.D., *Visions of Culture: an Introduction to Anthropological Theories and Theorists*, AltaMira Press, 2009.

Moral, Hrvatska enciklopedija

URL: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41862> [preuzeto: 10. rujna 2021.]

Mudri, N.; O Sekstovom kriteriju skeptičkoga nazora, *Obnovljeni život*, Vol. 70, No. 3, 2015, str. 291 - 302

recta ratio, wordnik

URL: <https://www.wordnik.com/words/recta%20ratio> [preuzeto: 10. kolovoza 2021.]

Reškovic, T., *Filozofija morala*

Režan, P.; Argument enkulturacije kao doprinos njegovanju tolerancije, *Filozofska istraživanja*, Vol. 28, No. 1, 2008, str. 126-136

Rorty, R., *Philosophy and Social Hope*

synderesis, wikipedia

socijalizacija, Hrvatska enciklopedija

URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=56923> [preuzeto: 18. srpnja 2021.]

URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Synderesis> [preuzeto: 10. kolovoza 2021.]

Talanga, J.; Ivan Koplek, Mala povijest etike, *Prolegomena*, Vol. 4, No. 2, 2005, str. 275 – 277

Žitinski, M.; Jesu li etičke vrednote relativne?, *Crkva u svijetu*, Vol. 43, No. 2, 2008, str. 259 – 273

Wong, D. B., *Natural Moralities: A Defense of Pluralistic Relativism*